

*History of Philosophy
История на философията*

ФРИДРИХ НИЦШЕ – НОВАТА РЕЛИГИЯ НА МЕТАФИЗИЧЕСКИЯ НИХИЛИЗЪМ

Росен Рачев

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме. Човешкият живот е безкрайна поредица от проблемни ситуации и начини за тяхното преодоляване. Фридрих Ницше обявява съмнението и ниҳилизма за форми на съществуване в проблемна ситуация. Те са в основата на „преоценката на всички ценности“. Тази преоценка се отнася до традиционните, общоприети и широко разпространени принципи и норми в обществото. Скептицизмът е изходната позиция и преходен етап на отрицанието. Ако някой отрича нещо, без да го обмисли, то той действа емоционално.

Фридрих Ницше е ниҳилист, защото неговата нагласа е основана на съмненията, които са рационално мотивирани. В тази студия аргументите са извлечени от неговите книги „Тъй рече Заратустра“, „Антихрист“ и „Залезът на боговете“.

Keywords: Nietzsche; skepticism; nihilism; „reassessment of all values“; „will to power“; problem situation

Най-популярното произведение на Фридрих Ницше, в което продължават усилията за „преоценката на ценностите“ и са формулирани новите идеи, е „Тъй рече Заратустра“ (1883 – 1885 г.). Твърде много са онези, които именно с тази книга свързват учението на гордия и мрачен философ.

„Тъй рече Заратустра“ се отнася към третата група съчинения на автора според разделението, което правят редица изследователи. Първата включва ранните му работи, посветени на проблемите на културата и написани под силното влияние на Шопенхауер. Това са „Произход на трагедията от духа на музиката“, „Философията в трагическата епоха на Гърция“ и „Несвоевременни размишления“. Тези книги са писани в периода 1872 – 1876 г. Втората група, в която влизат „Човешко, твърде човешко“, „Утринна зора“ и „Веселата наука“, се характеризира с отказване от идеите на Шопенхауер в полза на „преоценката на всички ценности“. Написани са между 1878 и 1882 г. Третата група произведения включва „Тъй рече Заратустра“, „Отвъд доброто и злото“, „Генеалогия на морала“, „Антихрист“, както и публикуваната след полуудяването на Ницше (началото на 1889 г.) „Залезът на боговете“, издадена след смъртта „Есе homo“ (1908 г.) и очерците му от 80-те години, известни под името „Воля за власт“. В тях систематично – доколкото позволява това афористич-

ният маниер, – се излага философската концепция на Ницше, централно място в която заемат, наред с понятията „воля за власт“ и „свръхчовек“, идеите за „вечното възвръщане“ и „нихилизма“.

Редица изследователи на Ницшевото творчество посочват, че в продължение на своя живот той постоянно е променял възгледите си и едва към края е достигнал до онзи крайно реакционен светоглед, известен под името ницшеанство. Обаче въпреки известни изменения в съдържанието на посочените произведения по същество срещаме в тях развитие на една решаваща идея, а именно концепцията „воля за власт“ като основа на всеки живот, на целия обществен и културен процес.

В историята на съвременната хуманитарна мисъл, на съвременните философско-етични концепции „Тъй рече Заратустра“ влиза преди всичко с учението за „свръхчовека“, което заедно с „волюта за власт“ е резултат от „преоценката на всички ценности“. Тези са новите идеи, новите принципи, достойни за следване от човека. Ясно е, че немският философ се съмнява, отрича, но в същото време той предлага и нещо ново. Не просто се събарят митове и се спира дотук, но развалините се почистват и на тяхно място се изграждат по-реални, по-здрави, по-величествени системи от правила. Главният персонаж Заратустра е древен персийски жрец, който се занимава с пророкуване, предсказване на бъдещето на хората и даване на съвети за най-добро поведение. Авторовата отдаденост на своя герой стига до онази степен, която превръща Заратустра в alter ego на самия Ницше, и тъкмо в неговите пророчества най-ярко прозират идеите на немския философ. В продължение на десет години Заратустра прекарва усамотено в планината, където се наслаждава на своя дух и спокойното съществуване. След като изтича това време обаче, пророкът стига до прозрението, че може да бъде истински щастлив само ако живее сред хората и ги дарява с мъдрост и добри съвети. Слизайки до най-близкия град, разположен край гората, той вижда голямо множество, събрано на мегдана. Причината била вестта за някакъв въжеиграч, който щял да показва уменията си. Очакващата публика представлявала добра възможност за пророка да сподели с народа своите убеждения. Изправил се пред тях и им заговорил: „Аз ще ви уча на свръхчовека. Човекът е нещо, което трябва да бъде превъзможнато. Какво сте сторили вие, за да го превъзможнете? Всички същества досега са създавали нещо свръхсебе си, а нима вие искате да бъдете отлив в този огромен прилив и предпочитате да се върнете по-скоро към звяра, нежели да превъзможнете човека? Що е маймуната за човека? Посмешище или мъчителен срам? Тъкмо това трябва да бъде човек за свръхчовека. Ето, аз ви уча на свръхчовека! Свръхчовекът е смисълът на земята. Нека вашата воля да каже: Свръхчовекът да бъде смисълът на земята!

Аз ви заклевам, братя мои, останете верни на земята и не вярвайте на тези, които ви говорят за свръхземни надежди!“ (Nietzsche, 1990a: 28).

Тези думи на Заратустра представляват синтезирано изложение на новата Ницшева програма. Става ясно, че еволюцията на живите същества не е

приключила. Човекът не е най-високото стъпало в еволюционната стълбичка. Заслужават презрение онези хора, които са се примирили и гледат с високомерие и самодоволство надолу, към по-низшите. Те смятат, че няма какво повече да правят, тъй като са венецът, най-високата точка от развитието на природата. Отказали са се от всякакво действие за самоусъвършенстване. Убедени са, че това, което мислят, е предел, последна граница, зад която няма и не може да има нищо. Не на това мнение обаче е древният персийски жрец, изразяващ възгледите на Ницше. Героят на книгата предлага сполучливо сравнение на маймуната и човека, от една страна, както и на човека и „свръхчовека“, от друга. То образно илюстрира настоящото унижително положение на хората. Авторът е убеден, че има нещо по-висше, което означава, че спрямо него обикновеният човек е една маймуна, едно грозно и неразвито същество. Голяма доза упрек се съдържа във въпроса на Заратустра за делата на хората, насочени към тяхното превъзможване, към постигането на „свръхчовека“. Подобна цел е реална и напълно постижима. Заблуждение е, ако се мисли, че един такъв висш идеал е невъзможен за простосмъртните, че той може да се реализира само в бъдещ, извънземен свят.

Изпълнен с ненавист и отвращение е Ницше към проповедниците на свръхземни надежди. За него те са „отровители“ независимо дали го съзнават, или не. Нарича ги още „презрители на живота, които са обречени на смърт“ (Nietzsche, 1990a: 28). Те отричат стремежа към съвършенство на човека още тук, на земята, а точно този стремеж е същността, ядката на Ницшевото учение за „свръхчовека“. Немският философ е склонен да разбира това изискване двояко. То е максима както на индивидуалното поведение, така и тенденция на човешкия род, присъщо е едновременно на фило- и на онтогенезата. Стремежът към съвършенство означава, че честта и достойнството на човека се определят не по това откъде идва, не от произхода му, а от това накъде се е насочил.

Отдавна е посочена приликата между Дарвиновата еволюционна теория и Ницшевото учение за „свръхчовека“. Както в природата индивидите, принадлежащи към един вид, а и към различните видове, водят постоянна борба за съществуване (вътрешновидова и междувидова), за приспособяване и оцеляване, тъй и индивидите, принадлежащи към вида *homo sapiens*, са в съвсем аналогична борба за съществуване, която, в крайна сметка, трябва да доведе до нещо по-висше и съвършено – „свръхчовека“. Ницшевото учение е аналог на Дарвиновата теория за естествения подбор, макар че е налице една особеност. Двете схващания се отличават с пълна самостоятелност на своите предпоставки и изводи, изключваща каквато и да е генетична зависимост и каквото и да е непосредствено влияние. Това не е единственият пример в духовното развитие на човечеството, когато от различни сфери и предпоставки се стига до еднакви, близки или аналогични изводи и заключения. Несъмнено обаче в това отношение духовната връзка Дарвин – Ницше е един от най-ярките примери.

От казаното става ясно, че същността на новата идея на Ницше за „свръхчовека“ трябва да се изяснява успоредно с неговата концепция „волю за власт“. Последната би следвало да се разбира като критерий за значимостта на всяко явление от обществения живот. Точно в тази роля „волюта за власт“ на Ницше се проявява във възгледите му за познанието, историята, нравствеността, в трактовките за съдбините на човечеството. „Какво е добро? – Всичко, което повишава чувството за власт, усещането за сила, могъществото. Какво е лошо? – Всичко, което произхожда от слабостта“ (Nietzsche, 1991: 8). Немският мислител е убеден, че познанието, като рационална дейност, не съдейства за повишаване на „волюта за власт“, защото кара човека повече да обмисля, да преценява, а не да бъде решителен и действително активен в налагане на собствените убеждения и цели. Същото е отношението на автора и към обикновения морал – той подкопава „волюта за власт“, проповядвайки любов към ближния, милост, състрадание. Ницше смята състраданието за съмнителна добродетел, тъй като едва ли помага на страдащите, за разлика от храбростта, която помага много повече за преодоляване на болки, трудности, изпитания. Човешкото достойнство изключва жалостивото приемане на съчувствия и съжаления. В кодекса на благородството качества като сила, увереност стоят много по-високо от робското смирение и любовта към ближния. За Ницше истински мъдрият човек трябва да бъде последователен в отстояване твърдостта и суровостта към себе си и към другите. Философът желае да ни докаже, че е много по-добре мъката да не се показва, да не се демонстрира пред другите, защото по този начин ще се предотврати появата на отрицателни чувства.

В традицията на историята на философията Ницше съвсем не е единственият противник на състраданието. Кант, който в никаква степен не може да бъде заподозрян в „ницшеанство“, има свой, чисто рационалистичен аргумент: състраданието увеличава количеството на страданията, прибавяйки към скръбта на страдащия и скърбите на състрадаващия.

Именно този утвърден и широко разпространен сред хората морал трябва да се зачеркне и превъзмогне веднъж завинаги. Той е абсолютно несъвместим с „волюта за власт“, пропагандирана от Ницше. Неговата концепция е основа на „правото на силния“. Демократизмът, голямото множество, масите са опозиция на „волюта за власт“ и затова върху тях се насочва и излива цялото негодувание и презрение на автора. „Правото на силния“ е основа и на властта на мъжа над жената. „Женското“ понижава „волюта за власт“ и затова всеки стремеж за изравняване правата на мъжа и жената е показател за упадък и разложение. Подобни мисли се повтарят твърде често в произведенията на немския философ и определят най-реакционните изводи на ницшеанството, които, в крайна сметка, се резюмират в понятията „преоценка на ценностите“ и „свръхчовек“.

Учението за волята като първооснова на всичко съществуващо не е откритие на Ницше. Той заимства тази теория непосредствено от Шопенхауер, в чието творчество виждаше в началото на своя философски път образец на философско мис-

лене. Впоследствие Ницше направи някои промени в посоченото учение, което се нарича волунтаризъм. Първо, той замени Шопенхауеровия монистичен волунтаризъм с плурализъм на волята, с признаването на множество конкуриращи и сблъскващи се в смъртоносна борба „центрове“ на духовните сили. Освен това Ницше решително отхвърли в зрелия период на своето философстване другата важна идея на Шопенхауер – учението за отказване от волята, за самоотричането, аскетизма. В отказването от „волята за живот“ се виждаше средство за спасение. На този отказ от живота Ницше противопостави утвърждаването в живота на „волята за власт“.

„Волята за власт“ няма и не може да има нищо общо със стремежа към власт в чисто политическите му измерения, с обикновеното и добре познато и на Античността, и на модерната държавност властолюбие, което Ницше ненавижда в същата степен, в каквата е привързан към „волята за власт“ като всеобщ житейски принцип. Властолюбието е една от трите злини в живота на човека. „Сладострастие, властолюбие, себелюбие: досега тези три неща са най-много проклинани и най-злостно хулени и клеветени – тези три неща аз ще премеря по човешки добре“ (Nietzsche, 1990a: 200 – 201). Властолюбие означава стремеж да се застане начело на дадена държава и да се владеят нейните властови ресурси. Тъй като този порок е свързан със съществуването на държава, то критиките на Ницше са насочени точно към тази общественно-политическа организация. Ето какво определение дава за нея немският философ: „Държава е това, където всички пият отрова – и добрите, и лошите; държава, където всички губят себе си – и добрите, и лошите; държава, където бавното самоубийство на всички носи името „живот“ (Nietzsche, 1990a: 67). За Ницше безумието на властолюбците се състои в тяхната насоченост към престола, защото убеждението им е, че именно там стои щастието. Авторът обаче с ирония изказва своето схващане, че на престола най-често стои тиня, а често и самият престол е върху тиня. Властолюбецът е същество, което пълзи и превива гръбнак, работелпничи и става по-нисък от змията и свинята. Ето защо философът е категоричен, че „там, където свършва държавата, там започва човекът, там се намират и дъгата, и мостовите към свръхчовека“ (Nietzsche, 1990a: 68). На последния е присъща „волята за власт“ не като политически термин, а като основен принцип на битието. За да се стигне обаче до появата на „свръхчовека“, е необходима постепенна прогресия, постепенно увеличаване у човека именно на „волята за власт“ като творческо, съзидателно начало. То е най-съществената характеристика, която ни показва, че човекът и човешкото са превъзможнати или са в процес на превъзможване, за да се оформи, в последна сметка, върховното същество на земята – „свръхчовекът“. В този смисъл, обикновеният човек се разглежда като заемащ междинна позиция. Заратустра го определя като „въже, опънато между звяра и свръхчовека – въже над пропасть“ (Nietzsche, 1990a: 30). Ясно е, че човек не би могъл да се върне назад и да стане отново звяр. Той може и трябва да се движи единствено и само напред. Посоката и целта са очертани, друга алтернатива няма, при положение че човек е решителен и желае да се развива и обогатява. Определението на древния пророк

ни показва, че подобно движение към съвършенството никак не е безопасно. Под нас се намира дълбока бездна, от която няма излизане при евентуален провал. Това изисква най-напред внимателна преценка на рисковете, изисква твърдо убеждение у нас дали целта си заслужава, или не, изисква качества на характера, като смелост, решителност, амбициозност. Необходима е максимална концентрация при всяка стъпка по пътя в посока „свръхчовека“. Миг невнимание, миг разколебаване, поглеждане назад, встрани или надолу може да ни струва не само недостигане на целта, но и загуба на живота. Ницше си дава ясна сметка, че подобна перспектива би уплашила много хора. Те ще преценят, че има какво да губят, независимо от това, което могат да спечелят. Повечето ще предпочетат сигурността на сегашното си състояние пред неизвестността на бъдещето, уж по-добро.

Заратустра е убеден, че величието на човека е в това, че той е мост, а не цел, че е преход и залез, който би трябвало да настъпи. Точно това иска да проумеят хората, но като че ли е невъзможно. Пророкът се съмнява и си казва: „Те се смеят, те не ме разбират, аз не съм уста за тия уши“ (Nietzsche, 1990a: 31).

Все пак Ницше би бил доволен от факта, че след време ще се появят „свръхчовеци“, ако и да са малцинство сред земното население. Те ще бъдат носители на новия морал, появил се в резултат на задълбочената преоценка на ценностите от стария живот. Те ще влязат в ролята на творци, съзидатели, защото ще изграждат принципите и храмовете на новата нравственост. Немският автор смята, че не може да има приемственост, отхвърля идеята, че новото може да се формира на база на старото, утвърденото. Защиатава схващането, че промяната на ценностите е промяна на оценителите, а последните безспорно са и създатели. Оценяване означава създаване. За да се достигне до новата ценностна система, е задължително унищожаването на старата. Нищо от последната не може да бъде полезно, не може да послужи за изпълнение на целта. Нихилистичното отношение към традиционното е правилният подход за успеха и максималната ефективност. Градежът трябва да се извършва на различна качествена основа, затова старата е непотребна и подлежи на премахване. „Свръхчовекът“ ще стане факт след пълното превъзможване, отгърсване от човека и човешкото. Превъзможване означава тотално заличаване. Ясно е, че подобно нещо не е лесна работа. Човечеството е живяло по определен стереотип в продължение на много векове. То е свикнало да харесва едни неща, а да мрази други, да обича определен тип хора, а да се пази от други, да се стреми към едни цели, които смята за възвишени, а за други даже и да не помисля. Старата ценностна система е здраво вкоренена в неговото съзнание и душевност. Продължителността на времето е оставила своя траен отпечатък. Хората до такава степен са се привързали, дори слели с утвърденото и общоприетото, че те като че ли не могат да вникнат, да проумеят новите идеи, които им се предлагат. Концепциите за „свръхчовека“ и „волята за власт“ като „двигател“ на живота им изглеждат твърде чужди, далечни, непознати. И все пак Ницше е убеден, че идеята за „свръхчовека“, като субект на новия морал, ще се възприеме от някои хора, които ще се окажат с по-добри адаптивни способ-

ности. Те ще успеят да се приспособят по-бързо и лесно от останалите, и съвсем заслужено ще получат своята награда – свободата. Не просто някакво временно подобрене, облекчение или олекване на тежкото бреме, а реална свобода – такава, за каквата са мечтали всички човеци по земята, но не са я постигнали. Велика, неповторима награда за смели, необикновени хора. Сигурно е обаче, че пътят до нея е доста стръмен, тесен и трънлив, защото е невъзможно голяма победа да се постига лесно и без изпитания.

Според Ницше в основата на „морала на господарите“ лежат три основни положения. Първо, „ценността на живота“ е единствената безусловна ценност и тя съвпада с равнището на „волята за власт“. Второ, налице е природно неравенство на хората, обусловено от различията на техните „жизнени сили“ и „волята за власт“. Трето, силният човек, вроденият аристократ е абсолютно свободен и не е свързан с никакви морално-правови норми. Това представлява „свръхчовекът“ като субект, носител на „господарския морал“.

Ето как определя „свръхчовеците“ самият Ницше: „В отношенията си един към друг се проявяват като много снизходителни, сдържани, нежни, горди и дружелюбни, но по отношение на външния свят, там, където започва чуждото, чуждите, те са по-необуздани и от хищните зверове. Тук те се наслаждават, свободни от всякаква социална принуда, и в дивия простор се възнаграждават за напрежението, създадено от дългото умиротворение вследствие мирното съжителство. Те се завръщат към невинната съвест на хищния звяр като тържествуващи чудовища, които идват от ужасната смяна на убийства, палежи, насилия и погроми с гордост и душевно равновесие..., уверени, че поетите сега ще имат задълго тема за творчество и прослава. В основата на всички тези раси не може да не се види хищният звяр, великолепно, жадно за плячка и победа светлорусо животно“ (Nietzsche, 1990b: 785 – 786).

Естествено, възниква въпросът в какви класи или раси вижда своя идеал авторът. За него първообраза на „свръхчовека“ откриваме в римската, арабската, германската, японската аристокрация, в Омировите герои, в скандинавските викинги, също така в Цезар, Макиавели, Цезар Борджия, Наполеон. Забележителна особеност на „висшата раса“ е вроденото благородство, „аристократичността“, които така липсват на днешните „господари“, на фабрикантите и едрите търговци, за да си осигурят автоматически превъзходство. Защото „масите“ са готови да се подчиняват, ако техният господар им доказва правото си на господство със своята аристократична външност. Липсата на такава навежда обикновените хора на мисълта, че само случаят и късметът издигат един човек над друг. По този начин лесно изчезват уважението, подчинението, страхопочитанието и народът често взема решение да се надигне срещу властника на справедлива борба за свобода и равенство. Ницше смята, че е недопустимо един истински управник, един достоен аристократ да изпада в подобно смехотворно положение. Външността на „свръхчовека“,

принципите, които издига, трябва задължително да внасят респект и да бъдат достатъчни причини за пълното и безусловно подчинение.

С идеята за „свръхчовека“ до голяма степен е свързано отношението на Ницше към религията. В края на първата част от „Тъй рече Заратустра“ той категорично заявява: „Мъртви са всички богове: сега ние искаме да живее свръхчовекът – нека в деня на великото пладне това бъде нашата последна воля“ (Nietzsche, 1990a: 94). Освен това на друго място в същата книга срещаме думите на персийския пророк, изразител на авторовите идеи: „Красотата на свръхчовека ме навести като сянка. Ах, братя мои! Що ме е грижа вече за боговете!“ (Nietzsche, 1990a: 102). Става ясно, че според Ницше е отминало времето, когато хората са имали нужда от богове и богословски норми. Идеята за „свръхчовека“ е новата и прогресивна идея, която идва да замени остарялата и ненужна представа за Бога като върховното същество, в което хората трябва да вярват и на което трябва да разчитат в живота си. Философът предлага коренно различна гледна точка. Необходимо е човек да вярва и разчита единствено и само на себе си, на собствените си възможности и умения. Ако този принцип стане ръководещ за всеки отделен човек, ще започне постепенното израстване, развитие, освобождаване от слабостите и недостатъците. Така ще се сложи изходна точка на процеса за превъзможване на човешкото и достигане на „свръхчовешкото“. Ницше настоява, че хората трябва да се променят, и ако искат да имат добро бъдеще, е наложително да махнат с ръка и да кажат „Стига.“ Така ще изразят своята досада, отегчение, недоволство, отрицание, отърсване от робските изисквания на религията, и по-специално на християнството. Хората трябва да се изправят на краката си, да вдигнат гордо глава и да забравят веднъж завинаги унизителното стоене на колене при молитвата. Днешното време е време на антидогматизъм, антицърковност и атеизъм. Съществуването на Бог означава, че човекът винаги ще си остане слаб, недостоен, несъвършен, защото противоположните качества са присъщи именно на висшестоящия. Религията ограничава човека и не му дава възможност да разгърне в пълна степен своите желания и възможности. Те са благородни и твърде големи, дълбоко скрити са в човешката природа, поради което някои представители на *homo sapiens* даже и не подозират за съществуването им. Причината е здравата коренова система на християнския морал, стабилно обсебила човешките души. Според този морал ние трябва да се стремим към уподобяване с Бога, да копнеем за постигането на святост, но въпреки усилията си никога няма да бъдем като него. Човекът си е човек и такъв си остава докрай. Да, той може да се приближи в известна степен до Бога, но все пак няма да се нарече Бог. За Ницше подобна перспектива е срамна и унизителна. Неговата религия детронира Бога на най-разпространеното заблуждение и на негово място поставя „свръхчовека“. Той е постижим от всяко човешко същество, което ще рече, че ницшеанската религия е политеистична. Едва ли не всички хора могат да станат богове, стига да извървят сложния и продължителен път към идеала.

Най-систематично и последователно е изразено нихилистичното отношение на немския философ към християнските възгледи за човека и света в книгата „Антихрист“. Тя е написана през септември 1888 г. Немското Antichrist е двусмислено: то означава и „антихристиянин“, и „Антихрист“, поради което преводите на други езици излизат ту с едното, ту с другото заглавие. Повечето изследователи обаче смятат, че преводът „Антихристиянин“ предава по-точно мисълта на Ницше. Трябва да отбележим, че след появата на творбата „научният свят“ от онова време просто не я забелязва, както впрочем постъпва и с предишните книги на Ницше. Но затова пък много мислители от следващите поколения изпитват истински ужас от съдържащия се в нея динамит. Според Карл Ясперс Ницше предприема най-безжалостната, най-яръстната и жестока атака срещу християнството от всички, които някога са били предприемани. И наистина е трудно в историята на духовно-религиозното развитие на човечеството през последните две хилядолетия да се намери по-яръстен антихристиянски памфлет от Ницшевия „Антихрист“. Достатъчно красноречиво е и подзаглавието на книгата – „Проклятието на християнството“.

Ненавистта на немския философ към християнството идва от дълбокото му убеждение, че то е враг на живота, на човека, на неговото щастие и добро. По-голям враг от него те нямат. „Няма защо да разкрсяваме християнството – то е водело борба не на живот, а на смърт с висшия тип човек, то е анатемосало всички негови главни инстинкти и е извлякло от тях злото – лукавия в чист вид. Християнството е вземало страната на всичко слабо, ниско, уродливо; то издигнало за свой идеал противоположното на инстинктите за съхранение на живота; християнството е погубило разума даже на най-силни духом натури, учейки ги да приемат като заблуда, изкушение, грях най-висшите духовни ценности. Най-печалният пример е Паскал, погубен от вярата, че неговият разум е покварен от първородния грях, докато той всъщност е бил покварен изключително от християнството!“ (Nietzsche, 1991: 9). Отношението на Ницше към великия френски учен и философ Блез Паскал е амбивалентно. От една страна, безспорно е влиянието, което френските моралисти от XVII в., в това число и Паскал, оказват върху него, особено в разбирането на човешката психология. Освен това немският автор смята, че ранната смърт на французина му е попречила да осмее християнството, както успява да осмее йезуитите. Това предположение едва ли е вярно, тъй като другата страна от двойственото отношение е именно позитивното отношение на Паскал към християнската религия. От последния цитат става ясно, че френският мислител е пример за това как християнството отклонява от правия път „висшите хора“ и ги превръща в „декадентни“, понеже той пише за човешката „нищожност“, за „упадъка“ на цялата човешка природа в резултат на грехопадението, което може да бъде изкупено единствено чрез вярата и благодатта.

В „Антихрист“ се засилва още повече критиката към състраданието, което се е утвърдило като основна добродетел сред хората. Някои дори идентифицират християнската религия със състраданието. Ницше е негативно настроен към

него, понеже то противоречи най-общо на волята за живот. Неговото въздействие върху човека не е тонизиращо, вливащо енергия и жизнеутвърждаващо, а най-вече потискащо, досадно, угнетяващо. Състраданието съдейства за загубата на сила и е абсолютно неприемливо, тъй като страданията и без това ни създават достатъчно проблеми. Противопоставянето на страдание и състрадание е едно от централните положения във философията на Ницше. Първото все пак има някаква позитивна роля. То способства за самопреодоляването, за увеличаване контрола и властта на човека над самия себе си. Висшето здраве се заключава в умението да преодоляваме болестта и болката. Състраданието, напротив, отслабва, намалява „волята за власт“.

Още в началото на „Антихрист“ Фридрих Ницше посочва кои са неговите противници, кои смята за своя противоположност. Това са богословите и техните лъжливи религиозни възгледи. „Ако за богослова нещо е истинно, значи, че това е лъжа – ето ви критерий за истина“ (Nietzsche, 1991: 13). Авторът изказва своето съжаление от факта, че цялата философия е отровена от богословска кръв. Това важи в най-голяма степен точно за немската философия. Тюбингенският институт е олицетворение на посоченото твърдение. Той се състои от либерални протестантски богослови, които провеждат редица историко-филологически изследвания на Евангелието. Ницше смята историко-критическите трудове на Тюбингенската школа за недостатъчно радикални, половинчати, оттук са и неговите рязко негативни оценки. Той изразява възмущението си и от факта, че едва ли не целият учен свят на Германия се възхищава от Кант и неговата философска система, която е възприета като начало на по-доброто. Ницше нееднократно подлага на най-унищожителна критика учението му заради неговия компромисен характер. В „Критика на чистия разум“ Кант показва несъстоятелността на всички богословски доказателства за битието на Бога, но целта му е да ограничи знанието, за да освободи място за вярата. Той приема съществуването на Бога като висш гарант за световния нравствен ред. Ницше не одобрява преди всичко неговата етика. Понятия като „добродетел“, „дълг“, „благо само по себе си“ са не само непотребни, те са израз на унищожаване волята за живот и власт. Най-добре ще бъде, ако всеки човек съчини за себе си добродетел и измисли свой категоричен императив. Твърде тежки ще бъдат последствията за онзи, който смесва своя собствен дълг с дълга въобще. „Нищо не съсипва човека така бързо, както работата, мисълта, усещането без вътрешна необходимост, без дълбоко личен избор, без удоволствие, като автоматично изпълнение на „дълга“ – точната рецепта за декаданс, даже за слабоумие... Кант става слабоумен...“ (Nietzsche, 1991: 14).

Немският философ изразява в „Антихрист“ своето убеждение, че нито моралът, нито религията на християнството имат някаква допирна точка с действителността. Понятия като Бог, душа, дух, свобода на волята, грях, изкупление, благодат, възмездие са напълно въображаеми. Той се опитва да даде обяснение защо все пак е необходимо тяхното въвеждане и използване. Причината се крие в дълбоката не-

удовлетвореност от реалността. Тези, които страдат от нея, са видели в лицето на морала и религията изходен път. Те създават техните категории, норми, правила и с течение на времето сами започват да си вярват. Живият в един свят на илюзии, който все повече започва да им харесва и да им се струва реален. Нещо повече, вярват в съществуването на отвъден, невидим за човешките очи свят, в който обаче ще попаднат само ония, които стриктно се придържат към установените морални и религиозни изисквания. Те представляват единственото средство за справяне със суровата среда на живот и са най-добрият начин за превъзможване на болката и огорчението от себеподобните. Ницше смята за слаби, а не за добри хората, възприели подобен светоглед и начин на поведение. За него защитни реакции от този род са напълно неадекватни. Вместо да се изправят решително и стоически да понасят ударите на съдбата, моралните и религиозни хора предпочитат да си кротуват и да се молят, плачейки на своя измислен Бог. Вярват, че Бог ще ги послуша, ще ги утеши, ще влее жизнеутвърждаваща сила в тях, но всъщност става точно обратното. Съобразяването с правила, безкрайните ограничения, непрестанните молитви – всичко това „изсмука“ жизнените сокове на техните организми. Каква ирония! Да се стремиш с всички сили към дадено нещо, да хабиш цялата си енергия и концентрация за неговото постигане, а в крайна сметка, не само да не го постигнеш, а напротив – да получиш противоположното. Това, от което бяга човек, точно то го постига. Такава е според Ницше съдбата, участието на религиозните, защото е погрешна изходната им точка за света, за човешкия живот и неговия смисъл. Християнското понятие за Бог е едно от най-негодните на земята. То е показателно за най-ниската степен на деградация на типа божии. Бог не е извор на живот, той не е в състояние да съдейства и за неговото утвърждаване. В пълна заблуда водят своето съществуване онези, които вярват в подобно нещо. Бог е отрицание, противоречие на живота, той би могъл най-лесно да го прекрати, отколкото да го продължи. С въвеждането на понятието Бог се обявява враждебност към света, природата и волята за живот. „Бог е формулата на клеветата по адрес на „земното“, формула на лъжата относно „отвъдното“. В бог е обожествено Нищото, осветена е волята към Нищото!...“ (Nietzsche, 1991: 21).

В един от фрагментите на „Антихрист“ авторът съвсем откровено заявява, че понякога го обзема най-черна меланхолия, която се изразява в презрение към хората, по-точно към съвременния човек. Това презрение е резултат от факта, че днес една немалка част от живеещите на земята продължават да изповядват християнството, въпреки че не го правят от сърце, а само показно, за благоприличие, за пред другите. Ницше смята, че да си християнин, в миналото е било болестно състояние, а в днешно време е просто неприлично. Сега хората са знаещи. Дистанцията на времето и новите условия на живот са им дали възможност да направят трезва преценка на същността на тази религия. И все пак тя продължава да се практикува. Наистина, някои от упражняващите я са искрени, тяхната вяра в християнските принципи не подлежи на съмнение, но за други религиозността е просто маска, прикритие за

нечистите им дела. Ницше открива голяма ирония на съдбата в обстоятелството, че подобна замаскираност е присъща най-вече на богословите, жреците, папата, т.е. на ония хора, които трябва да бъдат най-силни във вярата и да я предават всеотдайно на останалите. Когато обаче те говорят пред хората, изпълнявайки своите професионални задължения, думите им не са резултат от заблуждение, както е било с колегите им в миналото, а представляват чисти и откровени лъжи. Жрецът много добре знае, че няма нито Бог, нито грешник, нито изкупител, че свободата на волята и световният нравствен ред са лъжи. Такива са всички произнасяни от тях фрази. За Ницше църковните понятия в самата си същност представляват най-коварната фалшификация, съществуваща на света, предприета, за да се обезцени природата и всички естествени ценности. „По своята същност жрецът е най-опасният паразит, отровен паяк за живота... Ние знаем, както знае и съвестта ни, колко струват и на какво служат зловещите измислици на жреците и църквата – с тяхна помощ е достигната такава степен на самоскопяване, при която видът човечество внушава отвращение... такива, като понятията за „оня свят“, „Страшния съд“, „безсмъртието на душата“, самата „душа“, са оръдия за мъчения, цели системи за жестокости, чрез които управлява и утвърждава своята власт жрецът... Всеки знае това, но всичко остава постарому“ (Nietzsche, 1991: 43). Възмущението на автора е продиктувано и от поведението на силните и влиятелни хора, като държавните мъже, смятайки ги за искрени антихристияни във всичките им дела, които обаче лицемерно се наричат християни и ходят на причастие. Подобни действия граничат с липсата на достойнство и себеуважение. Управляващите, пълководците трябва да бъдат верни докрай на своята същност и да не се притесняват, когато постъпват в разрез с установените традиции. Необходимо е да разберат, че техните предшественици са живели в различни условия, което е достатъчна причина да не ги копират.

Книгата „Антихрист“ представлява критика срещу религията, като цяло, и по-конкретно християнството. В определени моменти тя граничи с краен нигилизъм и абсолютна нетърпимост към противоположните възгледи. Но въпреки засилената емоционалност в някои фрагменти, общо погледнато, е налице стремеж у философа за теоретично обосноваване и излагане на подходящата аргументация. Разбира се, както често се случва в подобни случаи, едностранчивото разглеждане на проблемите не е изключение. Така например според Ницше отличителният признак на християнина не е неговата вяра, а неговите действия, практическото му поведение. За истинския последовател на Христос то би трябвало да е сходно с живота и делото на основателя на тази религия. Състоянията на ума, вярата, принципите, които приемаме за истинни, са известни на психолозите, т.е. в известна степен могат да бъдат обяснени поради непрекъснатото сблъскване на хората с тях. В този смисъл, те нямат особено значение и не бива да им се отделя специално внимание. Немският философ дори заявява, че на практика не е имало никакви християни. Това, което в продължение на две хиляди години човеците са наричали „християнство“, е резултат от неразбирането на самите себе си, едно психологическо недоразумение.

Днес обаче, когато сме в състояние да разсъждаваме правдоподобно за повечето феномени на религията, не би следвало да ги изтъкваме като нейни най-специфични особености. За Ницше въпросът за ценността на инстинктите заслужава много повече разискване. Той отбелязва, че вярата е само предлог, маскарад, завеса, зад която работят инстинктите. Те са много по-съществени от вярата, защото за нея се говори безкрайно много, а се постъпва според тях. Поведението, ръководено от човешките инстинкти, е централният въпрос, най-важната характеристика на религията, в частност на християнството. В този възглед на автора се проявява едностранчивостта – прави впечатление леката ръка, с която се загърбва феноменът религиозна вяра, и желанието всичко да се обяснява с несъзнателните човешки влечения. Дори да се отличават с някаква степен на съзнателност, едва ли те, като основа на религиозно поведение, могат да бъдат достатъчни, за да се смята даден индивид за християнин или нехристиянин. Остава открит въпросът за съдържанието на съзнателността, за това дали в нейните граници не се намират първопричините за проявата на едно или друго влечение, на един или друг инстинкт. В съзнанието се „извикват“ спомените от миналото, свързаните с тях впечатления и преживявания, които най-често се превръщат в мотиви за бъдещи действия и определят характера на човешкото поведение – дали да бъде с религиозна насоченост, или не. Следователно не би трябвало лесно да се съгласим с направения от Ницше извод, че феномените на съзнанието не са важни и че е достатъчно да се занимаем с въпроса за инстинктите, ако искаме да вникнем в същността на човешката религиозност.

В „Антихрист“ се разсъждава и върху библейския факт, според който Бог е превърнал сина си в изкупителна жертва, реализирана в най-отвратителната варварска форма – невинният понася наказание заради греховете на виновните. Философът изразява своето възмущение от това, че един справедлив Бог допуска подобно нещо. Чрез Исус Христос наистина се унищожава понятието за „вина“, защото той се превръща в обединител на Бога и човека, премахва пропастта, която ги разделяла. Но впоследствие в типа на изкупителя лека-полека започват да проникват догмите на съда, второто пришествие, смъртта, възкресението. Последното е свързано с трепетното очакване на блаженството, но не тук, на земята, а в задгробния свят след възкресението от мъртвите.

Ницше недвусмислено подчертава, че едно такова пренасяне центъра на живота в „отвъдния свят“ е равносилно на обезсмислянето му. Лъжата за личното безсмъртие води до разрушаване на здравия ум и до унищожаване естествеността на инстинкта, на всичко благотворно в него, което поддържа жизнеността и осигурява бъдещето. Съществуването на човека има смисъл, когато протича пълноценно и истински тук и сега, на земята, а не незнайно къде, в настоящия момент, а не някога си. Подобно схващане се застъпва още в „Тъй рече Заратустра“. „Свръхчовекът“ е идеал, към който обикновените хора трябва да се устремят и евентуално да постигнат още тук, на земята. Остра е критиката срещу всички ония, които проповядват съвършенство и щастлив живот, но след приключване на настоящия.

В „Антихрист“ авторът за последен път изказва превъзходството на скептичния метод. За него най-великите умове са били скептици. Заратустра също е скептик. Силата и независимостта на духа се доказват чрез скепсиса. В изясняване същността на това понятие немският мислител си служи с други понятия – убеждение, лъжа, истина, неистина. Убежденията често пъти пречат на човека да отсъди обективно кое е ценно и кое не. За подобна преценка понякога е необходимо да преодолеем, да загърбим голяма част от нашите убеждения. Независимостта от тях е задължителна за силните и умеещите да гледат свободно около себе си. Обратно, потребността от вяра е присъща на слабите. Вярващият, без значение какъв е обектът на неговата вяра, е зависим човек. Той не принадлежи на самия себе си, а представлява средство, което другите употребяват. За Ницше подобни хора инстинктивно поставят най-високо от всичко морала на себеотричането. Вярата е точно акт на себеотрицание, на отчуждение от самия себе си. Разбира се, съществуват причини, които обясняват наличието на определени убеждения, на някаква вяра у хората. Една от тези причини е фактът, че за много човеци е крайно необходим регулиращ принцип, наложен отвън. Принудата, подчинението са важни условия за просперитета на слабоволевите, за тяхното движение и развитие напред. Убежденията се явяват един вид вътрешна опора. Чрез тях човек се приучава да не бъде особено наблюдателен, в нищо да не бъде независим, да проявява едностранчивост във всичко, да има твърд и предопределен отвън поглед върху ценностите. Ако не са изпълнени подобни условия, човек трудно би оцелял. Но в такъв случай той се превръща във враг на истината, в нейна противоположност. Вярващият изобщо не е свободен да решава по съвест кое е истинно и кое не. Според Ницше, в крайна сметка, човекът с убеждения се превръща във фанатик. Философът изказва съжалението си, че фанатиците са все красиви, привлекателни и с много силно въздействие върху масите. За хората е по-приятно да гледат жестове, пози, отколкото да изслушват доводи и аргументи.

Продължавайки разсъжденията си относно скепсиса, Фридрих Ницше поставя въпроса за различията между лъжите и убежденията. Още в един от фрагментите на „Човешко, твърде човешко“ той предлага да се размишлява дали убеждението не е по-опасно за истината, отколкото лъжата. Повечето хора мислят, че е налице пълно противоречие между понятията убеждение и лъжа. Немският мислител обаче не споделя подобно твърдение. За него всяко убеждение си има история, форми, опити и грешки. Сред всичките му зародишни форми се намира и лъжата. Понякога е достатъчно просто да се смени носителят. За сина убеждение е това, което според бащата е било лъжа. Авторът заявява: „Аз наричам лъжа нежеланието да виждаш нещата такива, каквито ги виждаш; все едно е дали лъжеш пред свидетели, или насаме със себе си. Да лъжеш себе си, е обикновено нещо; да лъжеш другите, е вече (сравнително) изключителен случай“ (Nietzsche, 1991: 67). Отчита се и важноста на въпроса с каква цел се лъже. Според Ницше християнството не познава „свещените“ цели. То клевети, трови и отрича живота, презира тялото,

унижава и скопява човека чрез понятието за „грех“. Философът прави съпоставка между Библията и книгата, съдържаща законите на Ману. Определя второто произведение като много по-възвишено и задълбочено. В него с почителност и любов се обсъждат теми, върху които християнството „излива бездънната си гнусотия“ (Nietzsche, 1991: 69). Такива са зачатие, жените, бракът. Ницше отбелязва, че не познава друга книга, в която да са казани толкова нежни и добри думи за жената, както в законите на Ману, и предлага една извадка от там: „Устата на жената, гърдата на девицата, молитвата на детето, димът от жертвоприношението са вечно чисти“ (Nietzsche, 1991: 69). Чрез сравнението между посочените творби биват остро изобличени християнското лицемерие и поквареност.

От изключително значение е естеството на целите, поради които се лъже – да се укрепва или да се разрушава. Немският мислител смело поставя знак за равенство между християнина и антихриста: и техните цели, и техният инстинкт – всичко е насочено към рушене. Доказателствата могат да се открият в историята. Така например християнството е попречило за възходящото развитие на Римската империя. То с един замах зачерква великия подвиг на римляните, които са подготвяли почвата за една висока култура. Точно християнството е причината да спре този прогрес, твърде обнадеждаващ в дългосрочна перспектива. То е лишило световната култура от плодовете на Античността и духовните завоевания на исляма. Авторът категорично осъжда кръстоносните походи, имащи за цел да ограбват в полза на църквата. Кръстоносците водели ожесточена война с всичко благородно на земята с помощта на немски мечове, немска кръв и немско мъжество. Твърде сурови са обвиненията срещу неговите сънародници. Те са причината Европа да бъде лишена от достиженията на Ренесанса, които представляват преоценка на християнските ценности. Всичко, до което немците се докоснат, бива лишено от смисъл, бива опорочено. Като примери се посочват Реформацията, Лайбниц, Кант и цялата немска философия, „освободителните“ войни, империята. Ницше директно заявява, че немците са неговите врагове. Той презира у тях нечистоплътността на понятията и ценностите, презира страха им от откритото, честното „Да“ и „Не“. Всички слабости, недъзи на Европа лежат на съвестта на сънародниците му: „Върху нея лежи и най-мръсното, неизлечимо и неопровержимо християнство – протестантството. Ако хората не успеят да се справят с християнството – виновни за това ще бъдат немците“ (Nietzsche, 1991: 80). Думи, които недвусмислено изразяват нихилистичното отношение на автора спрямо християнската религия и нейните създатели, в случая Мартин Лутер, станал основоположник на протестантското направление.

Ницше завършва „Антихрист“ с произнасяне на присъда за християнството: „Аз осъждам християнството; издигам против християнската църква най-страшното обвинение, което някой обвинител някога е произнасял. За мен тя е най-лошата от всички представими форми на упадък; тя съдържа в себе си стремеж към най-ужасната, най-крайна степен на упадък. Християнската църква нищо не е пощадила, тя е съсипала всичко, обезценила е всяка ценност, всяка

истина е преобърнала в лъжа, всяка прямота – в душевна низост. Само посмейте да говорите още за нейната блага „хуманна“ мисия. Не е в неин интерес да се отстраняват бедите, тя живее от бедите, нуждае се от бедствията, за да се утвърди завинаги...” (Nietzsche, 1991: 80).

Формулиран е и закон против християнството, който се състои от седем тезиса. В тях се изричат най-позорни думи относно свещениците, свещената история, базиликите, като място за провеждане на богослуженията, и самите богослужения, участието в които се определя като покушение срещу обществената нравственост. Посочения закон Ницше квалифицира като документ, създаден и подписан от Антихриста. Трябва да отбележим, че този първи „закон“, както и цялата работа „Антихрист“ не дават пълна картина за отношението на автора към противопоставянията Христос – Дионис, състрадание – страдание, християнски идеал за човека – „свръхчовек“.

В края на съзнателния си живот той съчинява и довършва няколко творби, между които и „Залезът на боговете“. В нея доразвива философията си и засилва критиката против морала и християнството. Нападките срещу идеализма нарастват. Категорично е отхвърлено противоречието между видим и реален свят. Човекът и светът са онова, в което се проявяват. Изобщо цялостната насоченост и смисъл на книгата трябва да търсим в посока „преоценка на всички ценности“. Достатъчно показателно е и подзаглавието – „Как се философства с чук в ръка“. Ницше има предвид новата философия със свежи и реалистични идеи, която подобно на чук разбива, унищожава кухите богове на традициите и цялата остаряла, непотребна вече система от ценности. В „Залезът на боговете“ се усеща неприкритата и все по-нарастваща самооценка, стигаща до надменност. Впрочем тя е характерна за всички творби от 1888 година. Това до голяма степен е израз и на влошеното здравословно състояние на автора, признак на приближаващия срив. През есента на 1888 г. той пише на Райнхард фон Зайдлиц: „Без никакви претенции напомням, че „духът“, т.нар. „немски дух“, е излязъл на разходка и се радва някъде на лятната свежест – във всеки случай не в Райха, по-скоро в Силс Мария...” (Nietzsche, 1992: 153).

Силно критично е отношението на Ницше и към мъдреците. То е породено от техния стремеж да обезценяват живота. В това число попадат дори Сократ и Платон, които нарича декаденти. Той използва този термин за упадъка в няколко аспекта: в древния свят – когато разумът надделява над страстите, за да „спаси“ човека; при християнството – когато се отхвърля телесното, инстинктивното за сметка на „духовното“; и при общия упадък на човечеството вследствие на ония религии и философии, които го откъсват от инстинкта и реалния живот. За Ницше „декадент“ е и физически негодният, който оцелява с помощта на разума, който е обречен, но идеализмът и християнството го „спасяват“.

В „Залезът на боговете“ философът формулира един от най-съществените си възгледи под формата на четири закона. Подобна форма на представяне улеснява

разбирането му, а същевременно по-добре се открояват наличните противоречия. Най-общо става дума за противопоставянето между действителния и привидния свят. Основанията, които посочват „този“ свят като привиден, много повече обосновават реалността му, друг вид реалност остава абсолютно недоказана. Определенията, дадени за „истинската действителност“, са всъщност определения за „недействителността“. Това означава, че т.нар. „истински свят“ представлява една морално-оптическа заблуда. Немският мислител квалифицира разделянето на света на „истински“ и „привиден“, като вид християнство или кантианство (вече стана дума, че Ницше разглежда Кант като един коварен християнин). Подобно диференциране е предупреждение за упадък, декадентство, симптом за разрушаването на живота. Безсмислено е да бълуваме за „друг свят“ извън този, освен ако у нас не съществува могъщ инстинкт на отрицание, на омаловажаване и притъпяване на реалността. В такъв случай ние си отмъщаваме на живота чрез фантазирането за „друг“, „по-добър“ живот.

В разглежданото произведение са посочени и четирите велики заблуждения на хората. Това са заблудата при объркване на причина и следствие, заблудата от фалшива причинност, заблудата от имажинерна причина и заблудата от съответното психологическо обяснение. Първото се практикува най-често в областите на религията и морала. Формулата, заложена в основата им, е „Прави това и това, откажи се от това и това – и ще бъдеш щастлив!“. Ницше смята, че подобен принцип е абсолютно погрешен. Нещо повече, той нарича императива, който се съдържа в моралните и религиозните норми, „най-висшия наследен грях против разума“ или „безсмъртен не-разум“ (Nietzsche, 1992: 47, 48). Недопустимо е да се разменят местата на причинността и резултативността. Един доволен и щастлив човек трябва да извършва определени действия и да се въздържа от други. Той носи у себе си реда, за който е предопределен физически и физиологически – реда спрямо хората и нещата, с които влиза в отношение. С други думи, неговите добродетели са следствие на собственото му щастие. Дългият живот и многото наследници не са награда за добродетелния живот на даден човек. Самата добродетел много повече се състои в онова забавяне обмяната на веществата, вследствие на което са дългият живот и наследниците.

Интересен е и другият пример на автора относно заблудата при объркване на причина и следствие. Той коментира изключително популярната по негово време книга на Корнеро. В нея се предписва прилагането на най-строга диета като средство за дълъг, щастлив и добродетелен живот. Ницше обаче с присъщата си саркастичност заявява, че не съществуват други книги освен тези на Корнеро и Библията, които да са причинили толкова много болести и да са съкратили живота на толкова много хора. Грубата грешка на италианеца се състои в приемането на диетата като причина за дълголетие. Всъщност, ако следваме логиката на Ницше, действителната причина за изпълняването на строга диета е човешкото предразположение към дълголетие.

Основното изискване, което немският мислител предявява към философите, е да се поставят отвъд доброто и злото, да направят „преоценка на ценностите“ и да преодолеят илюзията на моралната присъда. За него не съществуват никакви морални дадености. Общото между морала и религията е, че и двете вярват в несъществуващи реалности. Те принадлежат към незнанието, което е лишено от понятието за реалност, от разграничаването на реално и имагинерно. Моралната присъда не би могла да се изрази словесно, защото съдържа в себе си само противоречия. През всички времена основна цел е било „подобряването“ на човечеството. Това „подобряване“ се е наричало преди всичко морал. Ницше предлага любопитно сравнение, с което се стреми да покаже, че изпълнението на подобна задача има по-скоро обратен ефект. Той съпоставя опитомяването на звяра с „опитомяването“, облагородяването на хората. Да се нарече опитомяването на едно животно „подобряване“, в нашите уши звучи несериозно. Онзи, който знае какво става в една зоологическа градина, не вярва особено в „подобряването“ на звяра. Последният отслабва, става по-малко опасен, а чрез депресиращите афекти на страха, болката, раната и глада той бива превърнат в болен звяр. Не по-различно е и положението на „опитомяваните“ хора – „подобряни“ и „обновени“ от духовенството. „Как ли е изглеждал един „подобрен“ германец, затворен зад решетките на манастирската килия? Точно като човешка карикатура, като изрод; той се е превърнал в „грешник“, вонящ в клетката, заключен сред ужасни обвинения. Лежал е там болен, угрижен, озлобен срещу самия себе си – изпълнен с омраза срещу жизнения подтик, презиращ всичко още силно и щастливо... Накратко – „християнин“... Погледнато физиологически – в борбата със звяра единственото средство е да го разболееш, да го отслабиш... Църквата разбра добре това – тя поквари човека, отслабвайки го, като при това обяви, че го подобрява...“ (Nietzsche, 1992: 62).

Един от фрагментите в „Залезът на боговете“ носи заглавието „Критика на декадентския морал“. Основната идея на Ницше е, че липсата на егоизъм означава липса на най-важното. Алтруистичният морал, при който егоизмът закънява, е изключително лош признак. Същността на упадъчния морал, основната формула на декадентството е инстинктивният избор на онова, което ни вреди, възможността да бъдем подмамани от безинтересни мотиви. С други думи, ние сме носители на декадентски морал, ако се ръководим от алтруистичния принцип на мислене и поведение, а не от егоизма. Ако човек е алтруист, с него е свършено. Подобни хора трябва да бъдат честни и да си признаят, че от тях нищо не става, а не да изричат твърде опасната и лъжлива присъда, според която вината не е в тях, а в естеството на самия живот, неструващ нищо. Такава констатация много лесно може да прерасне във вид религия, например християнството, или в някаква философия, като тази на Шопенхауер. Алтруизмът е един от многото човешки идеали, един от принципите, към който се стремят най-много хора. Ницше обаче, презирайки всички изисквания и търсения от подобен род, заявява: „Ако философът можеше да бъде нихилист, то той непременно би станал такъв, защото зад всички тия човешки идеали

съзира нищото – по-скоро незначителното, абсурдното, болното, страхливото, умереното, утайката на изпитата до дъно чаша на страданията...“ (Nietzsche, 1992: 108). Значителна част от човешките идеали имат своето първоначало в културната история на античния свят. Отношението на автора към постиженията на древните мислители се характеризира със смесени чувства. Някои от тях харесва, а други са подложени на унищожителната му критика. Към първите се отнасят римляните, тъй като Ницше е впечатлен от съвършенството на латинския език. Намира за удивителна поезията на Хораций, както и на редица други римски автори. Причината е именно в мелодичността на езика им: „Тази словесна мозайка, където всяка дума е звук, място, понятие и излива силата си във всички посоки и върху цялото, този минимум в обхвата и броя на знаците – всичко това е римско и повявявайте, *par excellence* благородно. В сравнение с него цялата останала поезия е прекомерно популярна – просто обикновена бърливост на чувствата...“ (Nietzsche, 1992: 142).

По-различна е нагласата на Ницше към гърците – те не могат да бъдат за нас онова, което са римляните. Не можем да се учим от тях, защото техният тип ни е чужд, прекалено безформен, за да въздейства императивно и класически. Немският мислител заявява категорично, че не би се обърнал към Платон, към чиято философия винаги се е отнасял безкрайно скептично и никога не е споделял възхищението на учения свят към него. Дори обявява Платон за първия декадент в стила поради факта, че смесва всички стилови форми, а диалозите му определя като твърде скучни. Древногръцкият философ е отдалечен от основните инстинкти на елините, толкова морализиран, че изглежда като прародител на християнството: „...именно той е посочил понятието „добро“ като висше, затова бих нарекъл неговия феномен с грубото слово „висша измама“, или ако е по-приятно за ухото – идеализъм, но нищо повече“ (Nietzsche, 1992: 143). Според Ницше изключително много „платонизъм“ се съдържа в понятието „църква“, в строежа, в системата, в практиката на църквата. Вижда спасението от всички форми на платонизма във възгледите на Тукидид. Той и Макиавели с книгата си „Князът“ са дълбоко сродни с неговите разбирания. Допирните точки са по отношение безусловността и независимостта на волята, незаблудената вяра, виждаща разума в реалността, а не в себе си или морала. Гръцката философия е упадък на гръцките инстинкти, а Тукидид е последната проява на силната, строга и сурова действителност, залегнала в инстинкта на старите елини: „Да бъдеш силен пред реалността – тук е разликата между Тукидид и Платон; последният се страхува от реалността и следователно избягва при идеала; Тукидид се чувства силен и следователно владее нещата със сила...“ (Nietzsche, 1992: 144).

Отношението на Ницше към древногръцката мисъл, и по-конкретно към един от най-значимите ѝ представители – Платон, е в хармония с неговите идеи, заложе-ни в основата на т.нар. „преценка на ценностите“, която трябва да направи всеки човек. Авторът решително се обявява срещу мнимите идеали, имащи за основна движеща сила морала. Особености, като потискане на естествената проява на инстинктите, измъчващото въздържание, зависимостта на волята, както и „сляпата“

вяра в неясен обект са по-скоро неморални, израз на слабоумие, безхарактерност и фанатизъм. Практикуването на подобни заблуди има пагубно въздействие върху човешката личност. То довежда до упадък, деградация, изсмукване на живителните сокове на организма и в крайна сметка – до бавна, но сигурна смърт. Християнството и пропагандираните от него морални и религиозни норми обричат човека на продължителна и мъчителна агония. Те не само го обезличават, но го превръщат като че ли в някакво друго същество, чийто образ е лишен от нежните и благородни човешки черти. Нали разумът и свободата на волята бяха най-отличителните черти на вида *homo sapiens*? В какво се превръща той при тяхната загуба? Съобразяването и ръководенето от религиозни и морални принципи, стремежът към постигане на християнския идеал не означава нищо друго освен липса на посочените специфики. Ясно е, че картината, която се оформя, е просто потресаваща. Ницше не се примирява с подобна перспектива и се изправя дръзко срещу настъпващите тенденции. Той съзнава сериозността и съдбовността на надвисналата опасност. Дава си сметка за коварността на методите, които враговете му прилагат. Борбата му е насочена против традициите и установените порядки, но сложността произтича и от факта, че техните носители и пропагандатори ги актуализират, осъвременяват, за да продължат да се ползват от хората. В дълбоката си същност и естество обаче те са старите, влияещи пагубно на човека идеи. Образно казано, свирепият звяр се приближава към жертвата си в овча кожа.

На моменти се създава впечатление, че Ницше е с предозирена емоционалност при отстояване на своята позиция. Тя обаче съвсем не е безпочвена, а се основава на сериозни наблюдения върху самия живот, които заедно с проникновената мисъл на автора довеждат до изграждането на сериозна система от доводи и доказателства. Произведения като „Човешко, твърде човешко“, „Веселата наука“, „Тъй рече Заратустра“, „Антихрист“, „Залезът на боговете“ съдържат идеи, чиято основна цел е защита на човешката същност, достойнство и в същото време провокация за събуждане на скритите потенциални възможности на личността и вдъхването на сили, увереност за движение към съвършенството. Ницше ни убеждава, че не бива да се примиряваме с това, което сме и което сме постигнали. Човек съществува на тази земя, за да се развива непрекъснато и да върви смело напред. „Свръхчовекът“ е крайната цел на нашето пътуване. Времето за нейното постигане е сега, а мястото – тук, на тази земя. Начинът е отърсване от поробващите норми и формиране на ценностна система с най-висш идеал истинската свобода и независимост. Това означава край на морала, а също и на религията. Ако все пак ги има, да бъдат изградени на коренно различна основа – обект на преклонение и почитание да сме самите ние, стремящи се към възвишеното. Основни категории в двете области да бъдат решителността, силата, жизнеността, амбицията. Ницше ни предлага достатъчно материал за размисъл, отличаващ се с висока степен на информативност и обоснованост, предлага ни една нова, различна възможност за промяна, която заслужава най-малко нашата любознателност, а защо не и нещо повече.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Nietzsche, Fr. (1990a). *Thus Spoke Zarathustra*. Sofia: Hristo Botev [Ницше, Ф. (1990а). *Тъй рече Заратустра*. София: Христо Ботев].
- Nietzsche, Fr. (1990b). *On the Genealogy of Morality*. Collected works in two volumes. Vol. II. Moscow [Ницше, Ф. (1990b). *К генеалогии морали*. Сочинения в двух томах. Том II. Москва].
- Nietzsche, Fr. (1991). *The Antichrist*. Sofia – Pleven: Eurasia-Abagar. [Ницше, Фр. (1991). *Антихрист*. София – Плевен: Евразия-Абагар].
- Nietzsche, Fr. (1992). *Twilight of the Idols*. Sofia: Hristo Botev. [Ницше, Фр. (1992). *Залезът на боговете*. София: Христо Ботев].

FRIEDRICH NIETZSCHE – THE NEW RELIGION OF METAPHYSIC NIHILISM

Abstract. Human life is an endless sequence of problem situations and ways to overcome them. Friedrich Nietzsche proclaims doubt and nihilism as forms of existence in problem situation. They are the foundation of the „reassessment of all values“. This reassessment is oriented to traditional, approved and wide spread principles and norms in society. The skepticism is an initial position and a transitional stage of denial. If someone denies something without thinking of it, he acts emotionally.

Friedrich Nietzsche is a nihilist because his attitude is based on doubts, which are rationally motivated. In this paper the arguments are derived from his books “Thus Spoke Zarathustra”, “The Antichrist” and “Twilight of the Idols”.

✉ **Dr. Rosen Rachev, Assoc. Prof.**

Department „History of Philosophy“
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
2, T. Turnovski St.
5003 Veliko Turnovo, Bulgaria
E-mail: ros77@abv.bg